

Kněžský slib poslušnosti a biskupská autorita*

Pavel Kopeček

V obřadech kněžské ordinace nacházíme po homilii, před litaniemi a ordinací modlitbou, slib vyvolených (*Promissio electorum*). Při tomto obřadu kandidát předstoupí před světitele, odpovídá na jeho otázky a následně poklekne a skládá slib poslušnosti. Toto pokoncilní uspořádání obřadů kněžské ordinace obsahuje starořímské *stipulatio* a středověké *commendatio s immixtio manuum* a *osculum*. Jedná se o sérii otázek, jež jsou završeny vložением sepjatých rukou do dlaní biskupa a slibem poslušnosti. Tento slib, stvrzený slovy kandidáta *Promitto*, dal název celému tomuto rituálnímu útvaru.

Stávající obřad *Promissio electorum*, kdy svěcenec skládá svému ordináři slib poslušnosti, nás vede k zamyšlení: Proč byl tento rituál do aktuálních obřadů svěcení zařazen? Jakou poslušnost kněz svému ordináři slibuje? Neztratil dnes tento středověký rituální prvek svůj význam a neměl by být z obřadů ordinace vypuštěn? Lze si úctu a poslušnost nárokovat, nebo tento obřad je symbolickým vyjádřením vztahu svěcenec ke svému ordináři ve smyslu vzájemné spolupráce a respektu?

1. STIPULATIO

Stipulatio byl formální, verbální, jednostranný a abstraktní kontrakt římského práva.¹ Šlo o ústní smlouvu, která byla uzavřena pronesením předem stanovených slov, přičemž sloveso odpovědi bylo stejné jako u otázky, na otázku „Slibuješ?“ se odpovídalo „Slibuji“.² Při *stipulatio*

---

* Napsáno v rámci vnitřního grantu UP: IGA_CMTF_2021_002 „Realizace náboženské svobody v české společnosti v dobách omezování (historicky i aktuálně)“.

¹ Milan HULMÁK, *Uzavírání smluv v civilním právu*, Praha: C. H. Beck, 2008, s. 30.

² V současných obřadech kněžské ordinace je tento princip zřejmý: „Vultis ministerium verbi .... Volo; Vultis mysteria Christi .... Volo; Vultis nobiscum misericordiam ... Volo.“ Viz PONTIFICALE ROMANUM, *De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum*, editione typica altera, Romae: Libreriae Editricis Vaticanae, 1990, s. 60–61.

nezáleželo na důvodu smlouvy, pouhým dodržením formální struktury vznikl závazek a povinnost – *obligatio*. Přijatý závazek byl jednostranný, před příslušnou autoritou se zavázala pouze jedna strana. Stipulace byla v antickém Římě velmi oblíbenou, později upadla do formalismu, ale začala se objevovat v církevním prostředí jako závazek člověka vůči Bohu a představeným. Získala podobu formální dohody, kde etické principy motivují vůli k dodržení nejen formy, ale i obsahu slibu.³

Předmětem *stipulatio* může být jakýkoli závazek a tato forma se používala v případech, které stávající právní poměry neřešily, a tudíž příslušné závazky byly nežalovatelné a nevymáhatelné. Žena, v případě rozvodu, se nemohla právně domáhat vrácení svého věna, pro tento případ se používalo *stipulatio* pod názvem *cautio rei uxoriae*.⁴ Podobně vlastník nemovitosti mohl získat od sousedů záruku proti jimi způsobené škodě – *cautio damni infecti*, bylo možno také si zajistit placení úroků *stipulatio usurae*.⁵ Častou formou bylo sjednání smluvní pokuty pro případ neplnění jiné smlouvy – *stipulatio poenae*. Zvláštním druhem byla *stipulatio praetoria*, kdy jedinec je autoritou ustanoven k plnění stanovených povinností: určení poručníka pro správu jmění poručenice.⁶ Jestliže *stipulatio* zavazuje, tak *acceptilatio* je dohodou o zániku závazku. Vnější forma *acceptilatio* odpovídala formě *stipulatio*: např. dlužník se obrátil na svého věřitele slovy: „Máš splněno, co jsem slíbil?“ a věřitel odpověděl „Mám“.⁷

Ve středověku bylo *stipulatio* rozšířené ve feudální společnosti, zvláště při zdůraznění závaznosti slibu při přijetí poslání nebo funkce ve společnosti. Tyto formy nacházíme jak v obřadech žehnání rytířů,

³ Jaromír KINCL – Valentin URFUS – Michal SKŘEJPEK, *Římské právo*, Praha: C. H. Beck, 1995, s. 244.

⁴ V antickém Římě se ženy snažily sebe chránit skrze zajištění nároku na vrácení věna stipulací pro případ, že by jejich manželství skončilo. Sloužil k tomu slib *cautio rei uxoriae* v němž byly obsaženy podmínky a rozsah vrácení věna. Z této praxe vznikla zvyková praxe, že se ženě vždy po skončení manželství vracelo věno, což jí umožnilo uzavřít nový svazek. Na základě slibu *cautio rei uxoriae*, bylo možné se svého práva domoci žalobou *actio rei uxoriae*. Srov. Ivana STARÁ, *Rodina a její význam v římském právu*, Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 93–94.

⁵ Michaela ŽIDLICKÁ, *Kauce při hrozící škodě v římském právu: cautio damni infecti*, Brno: Masarykova univerzita 2000, 119 s.

⁶ KINCL – URFUS – SKŘEJPEK, *Římské právo*, s. 127.

⁷ HULMÁK, *Uzavírání smluv v civilním právu*, s. 30.

tak i v královských korunovačních obřadech.⁸ Středověká feudální společnost propojovala občanské i církevní obřady, stipulatio získalo slavnostní formu. Příkladem je *promissio solemnitis* při *Consecratio virginum*. V tomto obřadu se biskup ptá dívky stojící před oltářem: „Vis in sanctae virginitatis proposito perseverare?“ Ona odpovídá: „Volo.“ Pak poklekne před biskupem a vloží své sepjaté ruce do jeho rukou a on se jí zeptá: „Promittis te virginitatem perpetuo servare?“ Panna odpovídá: „Promitto.“ Po tomto slibu dívka políbí biskupovi ruku, kterým stvrzuje svá slova.⁹ Stipulatio, do kterého bylo vloženo *immixtio manuum* a *osculum*, končí otázkou: „Vis benedici et consecrari ac Domino nostro Jesu Christo, summi Dei filio desponsari?“ Kandidátka odpovídá: „Volo.“¹⁰

Obřad *immixtio* se objevuje v nejstarších popisech rituálu zasvěcení panny, které i po tomto obřadu zůstávaly u své rodiny. Podstatou tohoto rituálu bylo předání dívky otcem zástupci církve. V římských ordines se dochovaly rubriky z obřadu *traditio puellae*, kde se říká: „Tunc veniat illa, quae consecranda est, ante altare coram ecclesia palamque in conventu cum adstipulatore suo, cuius licentia religionis habitum est susceptura. Et dato eius assensu, offerantur vestimenta religionis et velamina ante altare episcopo ad benedicendum et benedicat ea publice.“¹¹ Dívka stojí před biskupem a shromážděním *cum adstipulatore*, který nad ní vykonává *potestas patria* a jež veřejně prohlásí, že souhlasí se zasvěcením

⁸ Korunovační řád českých králů má ve své struktuře následující stipulatio: „Vis sanctam fidem a catholicis viris traditam tenere et operibus iustis servare? Responsio: Volo. Iterum: Vis sanctis ecclesiis ecclesiarumque ministris tutor et defensor esse? Respondit: Volo. Iterum: Vis regnum a deo tibi concessum secundum iusticiam patrum tuorum regere et defendere? Respondet: In quantum divino factus adiutorio ac solacio omnium fidelium suorum valuer, ita me fideliter per omnia acturam esse promitto.“ Rituál je na začátku celého obřadu, po kterém následuje Aklamace lidu, Litanie ke všem svatým, svěcení vody. Následuje introit ke mši, kdy po četbě epištoly a žalmu je pomazání olejem, oblečení, eulogie, předání insignií, korunovace, požehnání, nastolení na trůn (podobně královna). Po těchto obřadech mše pokračuje četbou evangelia. Viz Jiří KUTHAN – Miroslav ŠMIED (ed.), *Korunovační řád českých králů*, Praha: Univerzita Karlova, 2009, s. 224–225.

⁹ Ruku biskupa líbá panna, biskup toto gesto neopětuje. Toto jednostranné symbolické gesto odkazuje na středověké vazalské *osculum*, které nacházíme v římsko-galských rituálech řeholních slibů. Viz Kiril PETKOV, *The Kiss of Peace: Ritual, Self, and Society in the High and Late Medieval West*, Boston – Leiden: Brill, 2003, s. 18–21.

¹⁰ Ildefons HERWEGEN, *Germanische Rechtssymbolik in der Römischen Liturgie*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1962, s. 27.

¹¹ Melchior HITTORP, *De divinis catholicae ecclesiae officiis ac ministeriis*, Köln: Quentel, 1568, s. 114.

této panny. I tento jeho souhlas měl formu *stipulatio*, jak naznačuje jeho označení v rituálu *adstipulator*. Rubrika zdůrazňuje eklesiální význam obřadu zasvěcení, který zahrnuje předání roucha, závoje a požehnání. Jiné *Ordo* předepisuje, aby rodiče předali dívku spolu s obětními dary biskupovi, který přijímá její ruku zahalenou do plátna za zpěvu antifony: „Jemu vzdávám čest, neboť mu slouží andělé a jeho krásu obdivuje slunce i měsíc.“¹²

Starokřesťanská forma *traditio puellae* se objevuje jako *oblatio* v Řeholi sv. Benedikta: „Rodiče, kteří chtějí obětovat svého syna Bohu, mají sepsat písemnou žádost o jeho přijetí do kláštera, tuto listinu a chlapcovu ruku zabalit do plátna a takto ji předat opatovi.“¹³ V obřadu chlapec nebo dívka se „obětují Bohu“, předání jejich ruky je rituálně spojeno s mešním *Offertorium*. Středověké liturgické knihy rituální formu *stipulatio* nejen užívají, ale také ji upravují a doplňují dalšími feudálními prvky, které mají být připomínkou učiněného slibu a přijatých závazků.

Stávající obřad *Promissio electorum* kněžské ordinace má svůj základ ve *stipulatio*, i když mnohé závazky zmíněné ve slibu jsou obsaženy v církevním právu. Současně se svěcenec nemůže z těchto závazků vymanit formou *acceptilatio*. Slib kandidátů kněžství nemá charakter *stipulatio poenae* a ani *praetoria*, není stanovena penalizace za špatné plnění slibu a ani jej nelze chápat jako formu nátlaku. Podobně jako ve středověkých rituálech i zde *stipulatio* tvoří s dalšími rituálními formami jeden celek vyjadřující poslušnost a zasvěcení se církvi.

2. SYMBOLICKÉ GESTO JAKO TRVALÁ PŘIPOMÍNKA

Středověké *Ordines* jsou jistou reflexí vztahu mezi církví a feudálním světem, který je symbolicky interpretovaný skrze biblické příklady. Církev přijala středověkou představu rytířství a dala jí novou perspektivu, spojila ji s obranou víry a křesťanství, tuto novou funkci viditelně vy-

¹² Edmundo MARTÉNE, *De antiquis ecclesiae ritibus* II. Ordo IV., Antverpy 1737, s. 190.

¹³ Regule sv. Benedikta uvádí: „Si quis forte de nobilibus offeret filium suum Deo in monasterio, si ipse puer minori aetate est, parentes eis faciant petitionem quam supra diximus; et cum oblatione ipsam petitionem et manum pueri involvant in palla altaris et sic eum offerant.“ Cuthbert BUTLER (ed.), *Sancti Benedicti Regula monachorum*, Freiburg: Herder, 1912, s. 105.

jádřila v liturgických obřadech.¹⁴ V *Ordinatio militis* z 12. století, kterou vydal Reinhard Elze, předání jednotlivých symbolů plně vyjadřuje středověké rytířské ideály spojené s křesťanskými hodnotami: úkolem rytíře, který je vyzbrojen mečem, brněním, štítem a kopím je bránit církev, porazit zlo, dosáhnout spásy, získat místo mezi spravedlivými a hájit práva sirotků a vdov.¹⁵ Tato představa se promítla do středověké teologie biřmování, Durandus alegoricky interpretuje konfirmaci skrze rytířské ideály.¹⁶

Ve středověkém pontifikálu lze poprvé objevit při popisu obřadu biřmování lehký úder do tváře – *alapa*, který původně byl asi součástí lidového práva ve franckých zemích. Durandus zdůvodnil zavedení tohoto políčku do tváře, který dává biskup biřmovanci, slovy: „Similiter etiam fit alicubi propter eandem causam militibus novis.“¹⁷ Toto gesto je svědectvím o přejímání feudálních zvyků v liturgii, přičemž až do 13. století byla *alapa* v římských Ordines neznámá, není jak v Římsko-germánském pontifikálu z 10. století, tak ani v Pontifikálu římské kurie ze 12. století.¹⁸ Stejně gesto obsahuje obřad žehnání rytířů, který je přítomný v Durandově pontifikálu a na jehož konci celebrant „dat militando alapam vel collatam“.¹⁹ Podle franckého zvyku bylo zatahání dětí za uši nebo po hlavě, symbolem, aby si lépe zapamatovaly své závazky a povinnosti.²⁰

¹⁴ Jean FLORI, „De la chevalerie féodale à la chevalerie chrétienne? La notion de service chevaleresque dans les très anciennes chansons de geste françaises,“ in „*Militia Christi*“ e *Crociata nei secoli XI – XIII*, Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, 1992, s. 67–101.

¹⁵ Reinhard ELZE, „Konigskronung und Ritterweihe,“ in *Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag*, ed. Lutz Fenske – Werner Rösener – Thomas Zotz, Sigmaringen 1984, s. 341.

¹⁶ „Guillelmi Duranti Rationale divinatorum officiorum, V–VI,“ in *Corpus Christianorum 140 A*, ed. Anselmus Davril – Timothy Thibodeau, Turnhout: Brepols, 1998, s. 242.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Cyrille VOGEL – Reinhard ELZE, *Le Pontifical romano-germanique du Xe siècle, I*, Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, 1963; Michel ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, I. Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica, 1938.

¹⁹ Michel ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, III. Le Pontifical Romain du Guillaume Durand*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica, 1940, s. 450.

²⁰ Lex Ribuararia, LX. 1: „si quis villam aut vineam vel quamlibet possessiunculam ab alio comparaverit... cum 12 ad locum traditionis cum totidem numero pueros accedat, et sic eis praesentibus pretium tradat et possessionem accipiat et unicuique de parvulis alapes donet et torquet aurículas, ut ei in postmodum testimonium praebeant.“ Viz Rudolphi SOHM (ed.), *Lex Ribuararia*, Hannoverae 1875, s. 250.

Alapa i v liturgických knihách pozdního středověku je chápána jako vazalské gesto a podřízení se Kristu, svému pánu: „Dabat illi mox colafum dicens: Tu, inquit, es meus servus.“²¹ Políček byl připomínkou přijaté svátosti, povzbuzením ve víře a výzvou k duchovnímu boji.

Durandův pontifikál při začleňování feudálních gest do liturgie, je činí významnou a expresivní součástí těchto obřadů. Vnější symbolické prvky (*alapa*, *stipulatio*, *osculum*) se nejen pojily s osobním postojem víry a duchovního života, ale středověká liturgie z nich učinila vazalský rituál společensko-právního významu.²² Této Rechtssymbolik v liturgii se velmi podrobně věnoval opat z Maria Laach Dom Ildelfons Herwegen a podnítil tak debatou o srovnávací symbolice v římské liturgii, do níž přispěli Ernst von Moeller, Karl von Amira a Marc Bloch.²³

Jak tito autoři naznačují, vazalské gesto je skrze liturgický obřad vnímáno jako odevzdání se a podřízení – *commendatio*, takto je interpretováno ve feudální praxi středověku. Podobné gesto učinil dánský král Harald císaři Ludvíku I. Pobožnému kolem roku 833, když se mu podřídil.²⁴ Podřízenost byla vnímána skrze interpretaci žalmu 30, jehož část vazal recitoval, kde slova „commendo spiritum meum“ vyjadřovala bipolární vztah podřízenosti a opatrovnictví.²⁵ *Commendatio* mělo ve středověku i význam eklesiologický, v modlitbě na konci dne se svěřujeme do opatrovnictví Bohu, jak komentuje Amalarius význam responso-

²¹ Carlo CIPOLLA, *Monumenta novalicensia vetustiora: raccolta degli atti e delle cronache riguardanti l'abbazia della Novalesa* II, 3, 2, Roma 1901, s. 189.

²² Francois L. GANSHOF, *Qu'est-ce que la féodalité?* Paris 1982; Otto BRUNNER, *Feudalismus: ein Beitrag zur Begriffsgeschichte*, Meinz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1959.

²³ HERWEGEN, *Germanische Rechtssymbolik in der Römischen Liturgie*; Ernst von MOELLER, „Die Rechtssitte des Stabsbrechens,“ *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 21 (1900): 27–114; Karl von AMIRA, „Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik,“ in *Abhandlungen der Kg. Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philologische und Historische Klasse* 35, München 1909; Marc BLOCH, „Les formes de la rupture de l'hommage dans l'ancien droit féodal,“ in *Nouvelle revue Historique de droit français et étranger* 36 (1912): 141–177.

²⁴ Ermoldus NIGELLUS, „In honorem Hludowici Christianissimi Caesaris Augusti Ermoldi Nigelli exulis elegiacum Carmen,“ in Edmond Faral, *Ermold le Noir, poème sur Louis le Pieux et épîtres au roi Pépin*, Paris: H. Champion, 1932, s. 188.

²⁵ Žl 30, 6: „In manus tuas commendo spiritum meum; redemisti me, Domine, Deus veritatis.“ Lk 23, 46: „Iesus ait: ‚Pater, in manus tuas commendo spiritum meum‘; et haec dicens expiravit.“ Srov. Jacques LE GOFF, „Les gestes symboliques dans la vie sociale. Les gestes de la vassalité,“ in *Simboli e Simbologie nell'alto medioevo*, Spoleto 1976, s. 686.

riálního zpěvu v Kompletáři.²⁶ Také rituál *immixtio manuum* byl chápán jako *commendatio*, které bylo vyjádřeno gestem vložení sepnutých rukou. Sepnuté ruce při *commendatio* zdůrazňují spirituální význam gesta, i to, že se jedná o slib učiněný před Bohem a složený do rukou toho, kdo jej ve feudální společnosti představuje.

V rituálu symbolická gesta: *flectere genua*, *iungere manus*, *immixtio manuum*, *osculum pacis* a *traditio pacis* jsou projevem podřízenosti, věrnosti a trvalou připomínkou *fidelitas*. Vazalové arcibiskupa z Arles „*flexis genibus et manibus iunctis ... fecerunt ei hominium ... cum osculo pacis et dilectionis*“.²⁷ Guglielmo Durando v díle *Speculum iuris* z roku 1271 popisuje obřad pocty pánovi, uvádí: „nam is, qui facit homagium, stans flexis genibus tenet manus suas inter manus domini, et homagium sibi facit, per stipulationem fidelitatem promittit et dominus in signum mutuae fidelitatis illum osculatur.“²⁸

Ve zmíněném slibu Harolda Dánského Ludvíku I. vidíme dva důležité momenty celého obřadu: Harold se podřizuje císaři: „*manibus iunctis regi se tradidit ultro*“, který toto gesto přijímá: „*Caesar at ipse manus manibus suscepit onetis*“.²⁹ Po přijetí tohoto vazalského gesta následuje symbolické předání koně a zbraní.³⁰ V Análech francké říše čteme: „*Tassilo dux Boarariorum ... more francico in manus regis in vassaticum manibus suis seipsum commendavit*“.³¹ Je to nejstarší zmínka, kdy bavorský vévoda Tassilo, ve francouzském Compiègne, přísahal věrnost „*in vasatico se commendans per manus*“ Pipinu III. a jeho synům Karlovi a Karlomanovi: „*Sacramenta iuravit fine et innumerabilia et fidelitatem promisit regi Pippino et supradictis filius eius, domno Carlo et*

²⁶ Viz Mario RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica* II, Milano: Ancora, 2014, s. 833–837.

²⁷ Gérard GORDANENGO, „Vocabulaire et formulaires féodaux en Provence et au Dauphiné (XXIe – XIIIe siècles),“ in *Structures féodales et féodalisme dans l'Occident méditerranéen (Xe–XIIIe siècles). Bilan et perspectives de recherches*, Rome 1980, s. 88.

²⁸ Guglielmus DURANDUS, *Speculum iudiciale*, IV, III, *De feudis*, Venetiis 1602, s. 317. Významnou publikaci k tématu *osculum* ve středověku je Émile CHÉNON, „Le Rôle juridique de l'‘Osculum’ dans l'ancien droit français,“ in *Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France* 8, č. 6 (1923): 133.

²⁹ Ermondus NIGELLUS, *Carmen elegiacum de rebus gestis Ludovici Pii. Ab anno 781 usque ad annum 826*, Carmen I, PL 105, s. 2482–2486.

³⁰ Tamtéž, s. 2487–2488: „*Mox quoque Caesar orans francico more veterano. Dat sibi equum necnon, ut solet, arma simul*.“

³¹ Friedrich KURZE – Georg H. PERTZ (ed.), *Annales Regni Francorum inde ab anno 741 usque ad annum 829 qui dicuntur annales Laurissenses maiores et Einhardi*, Hannoverae 1895, s. 14.

Carlomanno sicut vasus recta mente et firma devotione.“³² Výmluvné je svědectví z fragmentu Kapituláře Karla Velikého, který se zmiňuje o životě Ludvíka I. Pobožného: „Postquam ipse (vassallus) manus suas in eius (senioris) commendaverit.“³³

Během středověku se obřad *commendatio* zformoval do ritu *unctio/ immixtio manuum* a *osculum*, oba tyto prvky vytvořily základní strukturu tohoto obřadu. Jednu z prvních zpráv tohoto gesta věrnosti svému pánovi můžeme vidět u opata Notkera z kláštera San Gallo, který byl zvolen komunitou roku 971 a císaři Otovi I. slíbil věrnost. Dudone ze Sant Quintina udává, že opat vložil ruce do rukou císaře a opatova věrnost se stvrdila políbením: „manus suas misit in manus regis“.³⁴ V tomto slibu věrnosti nemůžeme vidět jen právní rovinu závazku, ale i spirituální a morální akt sakramentálního významu.

3. IMMIXTIO MANUUM

Rituál vkládání rukou do rukou nadřízeného vyjadřoval ve feudální společnosti osobní odevzdání a podřízení se svému pánovi. Služebník se sklonil před trůnem svého pána a vložil své sepnuté ruce do jeho dlaní. Po tomto gestu feudální pán povstal, svého vazala políbil a obejmul. Toto *immixtio manuum* tvořilo nezbytnou součást přísahy věrnosti, kterou se vytváří osobní pouto mezi pánem a jeho vazalem. Natažené a sepnuté ruce znamenají službu, kterou vazal nabízí feudálnímu pánovi. Ten ji nejen přijímá, ale musí se za věrné služby něčím odměnit, zajišťuje vazalovi obživou a později mu přidělí určité léno.

Středověký vazalský rituál *immixtio manuum* měl jednoduchou strukturu: po sepsání nebo dohodnutí smlouvy vazal před svým pánem poklekl, vložil své sepnuté ruce do jeho dlaní, na evangeliu mu slíbil poslušnost a feudál mu dal políbit smlouvu – *osculum foederis*. Tímto rituálem feudál svého vazala přijímá pod svou ochranu. Znamením této

³² Tamtéž, s. 14–16.

³³ „Capitularia Regum Francorum VI, Capitula singillatim tradita Karlo Magno adscripta. Capitula Francica 104,“ in *Monumenta Germaniae Historica I.*, ed. Alfredus Boretius, Hannoverae 1883, s. 215, https://www.dmgh.de/mgh_capit_1/#page/215/mode/1up (cit. 12. 12. 2021).

³⁴ Viz DUDON DE SAINT-QUENTIN, *De moribus et actis primorum Normanniae ducum* II, II, ed. Jules Lair, Caen: Le Blanc-Hardel, 1865, s. 167–169.

smlouvy bylo *foedum*, které symbolicky vyjadřovalo vztah mezi vazalem a jeho pánem. Tímto znamením mohla být materiální věc, ale i funkce a postavení, které dotýčný na panství zastával. Pozdní středověk vnímal takto i poslušnost kněze vůči svému ordináři, kdy věrné plnění kněžské služby bylo *foedum* ze strany kněze a políbení rukou novokněze ordinářem vyjadřovalo jeho závazky a povinnosti vůči svému podřízenému.

Ve středověku se rozlišovalo mezi *immixtio manuum* a *promissio solemnis*, kdy v případě slavnostního slibu neexistovalo *foedum*, které by stanovilo vzájemné osobní závazky i když slib obsahoval podání rukou. Ke slavnostním slibům docházelo jen v určitých případech, kdy např. za neplnění slibu jsou sankce, nebo slib má ryze osobní charakter. U těchto forem není jasné rozlišení mezi feudálem a vazalem, jedná se o slib mezi partnery stvrzený vnějším gestem.

Původní význam sepnutých rukou se obecně chápe s feudálním obřadním vazalským rituálem, ale toto gesto je daleko starší, jak dokládá Řehoř Veliký: „Sanctimonialis autem femina, cum verba fratris negantis audisset, insertas digitis manus super mensam posuit, et caput in manibus omnipotentem Dominum rogatura declinavit.“³⁵ Scholastika, sestra sv. Benedikta, měla při modlitbě propletené prsty a sepnuté ruce, Řehoř se o její modlitbě zmiňuje jen okrajově, ale příkládá velký význam tomuto gestu. Ve středověku měla náboženská i světská gesta mnoho podobností: sepnuté ruce, pokleknutí, postoj podřízenosti a poslušnosti. Odlišnost mezi těmito gesty byla nepatrná, proto pravý význam jednotlivých gest se odhaluje v rituálním kontextu.³⁶

4. OSCULUM

Ve středověkých liturgických knihách se *osculum* objevuje v mešních obřadech před zpěvem *Agnus Dei* a lámáním chleba před přijímáním eucharistie. Zvolání *Pax Domini* bylo vnímáno nejen jako znamení Kristova pokoje v církvi, ale i jako výzva pro věřící, aby si vzájemně vyměnili *osculum pacis*. I když polibek pokoje není výslovně vyjádřen, tak o této

³⁵ Gregorius MAGNUS, *Ex libris Dialogorum*, Lib. 2, 33, in *SCh* 160, ed. Adalbert de Vogüé – Paul Antin, Paris: Cerf, 1979, s. 232.

³⁶ Jean-Claude SCHMITT, *Sovět středověkých gest*, Praha: Vyšehrad, 2004, s. 223.

praxi svědčí církevní autoři³⁷ i s nejstaršími *Ordines*.³⁸ V pramenech z 10. století také slyšíme, že *Pax Domini* na Velký pátek je zrušeno „qui non sequuntur oscula circumadstantium“.³⁹ Důvod udává Theodor z Canterbury: „qui non communicant, nec accedant ad pacem neque ad osculum in ecclesia“.⁴⁰ *Osculum* bylo spojeno s přijetím eucharistie a bylo výrazem připravenosti, mělo i význam sociální a emotivní.⁴¹

V polibku byly přítomny dva aspekty vztahu mezi oběma zúčastněnými: mocenský vztah a vnitřní dispozice, která byla dána přijatými závazky a vnitřním duchovním postojem. Do 12. století byl polibek součástí feudální praxe řešení konfliktů a projevem moci, byl chápán jako *osculum pacis*. Rituálním polibkem panovník legitimizovat svou moc a určoval vnitřní dispozici vazala k svému pánu. Liturgické *osculum pacis* se stává *osculum foederis*, které v prostředí církevním pomáhalo nastolit řád podle podmínek daných hierarchií.⁴²

Forma a obsah *oscula* výrazně ovlivnily zúčastněné jedince a především jejich postavení v komunitách, ke kterým patřili. Políbení pokoje mělo uspořádat vztahy mezi osobami způsobem, který eliminoval zdroje konfliktu. Podmínkou byla *μετάνοια* osob a redefinice sociálních vazeb, aby se předcházelo sporům. *Osculum* ve středověku přispívalo k právnímu jednání, prosazování řádu a morálky, podílelo se na tvorbě hodnotového systému, přirozeným a spontánním projevům dávalo společenskou formu.⁴³

³⁷ AUGUSTIN, *Serm.* 227, PL 38, 1101: „Post ipsam (sc. Orationem dominicam) dicitur: Pax vobiscum, et osculantur se Christiani in osculo sancto.“

³⁸ Michel ANDRIEU (ed.), *Les Ordines Romani uh aut Moyen Age*, 1 vol., Louvain: Spicilegium Sacrum Lovaniense, 1931, č. 18.

³⁹ Josef A. JUNGMAN, *Missarum Sollemnia II. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe*, Wien: Herder, 1948, s. 390.

⁴⁰ Viz Paul Willem FINSTERWALDER, *Die Canones Theodori*, Weimar 1929, s. 274.

⁴¹ Středověké knihy poukazující na spojení *oscula* a *communio*, rubrika udává formu pozdravení pokoje: „Hic pax datur et communicatio,“ také následnou admonici při podávání eucharistie „Pax et communicatio corporis et sanguinis D.N.J.C. conservet animam tuam in vitam aeternam.“ Stejná je i admonice v ambrosiánské liturgii: „Pax et communicatio D.N.J.C. sit semper vobiscum,“ následuje: „Offerte vobis pacem.“ Viz JUNGMAN, *Missarum Sollemnia II. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe*, s. 392.

⁴² Viz Geoffrey KOZIOL, *Begging Pardon and Favor: Ritual and Political Order in Early Medieval France*, Ithaca (NY): Cornell University Press, 2011, 488 s.; Gerd ALTHOFF, *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt: WBG, 2014, 422 s.

⁴³ Pierre Bourdieu v tomto kontextu mluví o „principu řízené spontánnosti a improvizace“. Viz Pierre BOURDIEU, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: University Press, 1977, s. 94.

Teologické důsledky polibku přikládaly tomuto liturgickému gestu hodnotu, která vedla k jeho užívání ve středověké společnosti v řadě oblastí. Veřejný polibek byl ve starověku vnímán jako právní nástroj předmanželské smlouvy, vyjadřoval závaznost a důležitost vzájemného slibu.⁴⁴ Středověké právo začíná užívat *osculum* k sociopolitickým účelům organizace společnosti, polibek neodkazuje již jen na nábožensko-etický závazek. William Durand, zastánce boloňské školy právní systematizace, ve svých dílech objasňoval tento přístup a zaváděl jej do liturgie. Jednotlivé koncepty se v neformálním polibku během středověku vyjasňují: označují příbuzenství a feudální příslušnost, *osculum pacis* ve společnosti vrcholného středověku je nahrazováno podáním rukou, které se stává součástí smluvních jednání.

Významná je studie Jacquese Le Goffa o středověkých feudálních obřadech, především o slibu vazalské poslušnosti, které nevnímá právně či sociálně, ale symbolicky a antropologicky.⁴⁵ Le Goff chápe polibek jako výraz sociální rovnosti a reciprocity, jeho roli spatřuje v budování identity a základních principů společenské interakce v dané kultuře. *Osculum* a jeho symbolika je zdůrazněna v galských rituálech řeholních slibů, neboť vyjadřuje rovnost stran na rozdíl od *immixtio manuum*. Rupert z Deutzu z počátku 12. století interpretuje *osculum* jako gesto, které spojuje mnicha s Kristem v okamžiku, kdy slibuje poslušnost nově zvolenému opatovi.⁴⁶ Obětí i polibek jsou v tomto rituálu spojeny, mají značnou podobnost s franským obřadem *commendatio* a také s rituály středověké investitury, jsou to gesta slavnostního slibu. Polibek, který je zde zmíněn, nelze zaměňovat s mešním *osculum pacis*. Polibek při *immixtio manuum* je obřad adopce, kterým se vyjadřuje závazek biskupa – *foedum* a slib poslušnosti kněze. V Pontificale Romanum podání rukou

⁴⁴ Viz Susan TREGGIARI, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford: University Press, 1991, 600 s.

⁴⁵ Viz Jacques LE GOFF, „The Symbolic Rituals of Vassalage,” in *Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, Chicago: University of Chicago Press, 1982, s. 237–287.

⁴⁶ Viz PONTIFICALE ROMANUM, „De benedictione abbatis,” in *Rituale monasticum secundum consuetudinem Congregationis Beuronensis Ordinis S. Benedicti*, ed. Placidus Wolter, Tournai: Desclée, 1895, s. 16. V tomto rituálu je vzdání pouty zvolenému opatovi podrobně popsáno: „*Monachus veniens genuflectit ante electum et manus suas iunctas in manus illius ponens dicit: 'Pater, ego romitto tibi obedientiam secundum Regulam beati Patris nostri Benedicti et constitutiones nostras usque ad mortem.' Et electus erigens genuflexum amplexatur illum ac osculatur respondens: 'Et Deus det tibi vitam aeternam.'*” Obřad zmiňuje jak obětí, tak i polibek. Obětí lze vnímat nejen jako adoptivní symbol, ale i jako vzájemné doporučení se – *commendatio* do modliteb a úcty. Srov. HERWEGEN, *Germanische Rechtssymbolik in der Römischen Liturgie*, s. 25.

a polibek jsou součástí slibu poslušnosti mnichů novému opatovi, ale ne vždy se při benedikci opata konal tento obřad.⁴⁷

Nelze tedy pochybovat o vlivu středověkého feudálního práva na liturgické formy, ale recipročně i liturgické rituály výrazně formovaly život středověké společnosti. Velmi výmluvná je posvátnost provázající středověký rituál investitury, který vychází z liturgie: obřad se většinou konal v kostele nebo v hradní kapli, kde na oltáři byly umístěny insignie investitury, obřad obsahoval přísahu na relikvie spojenou s polibkem.⁴⁸

Ve feudální společnosti měl polibek mnoho symbolických významů, byl součástí přísahy, ale i znamením rovnosti. Políbení na líce tváře vyjadřovalo přísahu, věnost a vazalství – *osculum foederis* bylo symbolem a závazkem. Polibek mezi mužem a ženou, který doprovázel zasnuby a svatební obřady, byl znamením partnerství a lásky.⁴⁹

5. SLIB POSLUŠNOSTI PŘI KNĚŽSKÉ ORDINACI

V nejstarších liturgických knihách nenacházíme v obřadech kněžské ordinace slib poslušnosti ani *stipulatio*, obřad obsahuje: *allocutio ad populum*, *oratio ad presbyteros ordinandos*, *consecratio*, *benedictio* a *unctio*.⁵⁰ Rituál *immixtio manuum* se v obřadech kněžské ordinace objevuje až ve středověku a římské *stipulatio* spolu se slibem poslušnosti nacházíme až v současném pontifikálu.⁵¹

⁴⁷ Michel ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, I. Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica, 1938, s. 130–137.

⁴⁸ Tuto praxi dokládá Galbert z Brugg popisující přísahu vazalů novému hraběti Vilému z Normandie: „idemque super reliquias sanctorum tertio loco iuravit“. Viz Galbert DE BRUGES, *Histoire du meurtre de Charles Bon, Comte de Flandre (1127–1128)*, Paris: A. Picard, 1891, s. 89.

⁴⁹ SCHMITT, *Svět středověkých gest*, s. 225.

⁵⁰ Viz Michel ANDRIEU (ed.), *Les Ordines romani du Haut moyen âge III. (Ordo XXXIV)*, Louvain: Spicilegium sacrum Lovaniense, 1961, s. 535–613.

⁵¹ PONTIFICALE ROMANUM, *De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum*, editione typica altera, s. 88–90.

5.1 Slib poslušnosti v pontifikálu Williama Duranda

Poprvé slib poslušnosti nacházíme v Římsko-germánských pontifikálech pozdního středověku, kde je řazen mezi doplňující obřady. Tyto obřady byly zařazeny po přijímání, nevysvětlují význam kněžské ordinace a tudíž je nelze považovat za explikativní rity, jak je známe z křestních obřadů. Tomu odpovídá i skutečnost, že nejsou zařazeny bezprostředně po kněžském svěcení, ale na závěr mše. Slib poslušnosti kněze v okamžiku jeho ordinace nenacházíme v předchozích liturgických knihách, ale objevuje se nejprve v Pontifikálu Duranda z konce 13. století. William Duran znal zvyky franských i germánských diecézí, také mnišskou praxi slibu poslušnosti a právní význam slibu ve feudální společnosti, což jej vedlo k začlenění *immixtio manuum* a *osculum foederis* do obřadů kněžské ordinace.⁵² Umístění těchto ritů po přijímání zdůrazňuje, že celý obřad se vztahuje ke Kristu, kterého svěcenci přijali v eucharistii. Kněží tedy slibují Kristu a biskupovi poslušnost, věrnost a úctu, svěřují se (*commendatio*) do jejich ochrany.

Pontifikál popisuje celý obřad v několika krocích:

1. Po přijímání biskupa světitele a kněží zazněla antifona: „Jam non dicam vos servos, sed amicos meos“⁵³ a následovalo vyznání víry, společné recitování Symbola.
2. Po *Credo* biskup kladl ruce na hlavu novokněze se slovy: „Accipe Spiritum sanctum, quorum remiseras peccata remittuntur eis et quorum retinueris retenta erunt.“ Gesto vzkládání rukou dává dojem, že nyní kněz přijímá moc klíčů, tedy moc svazovat a rozsvazovat.⁵⁴ Obřad končil předáním insignie kněžské služby – *Stola innocentie induat te Dominus*.
3. Svěcenec poklekl a vložil sepnuté ruce do rukou biskupa, který se k němu obrátil slovy: „Promittis mihi et successoribus meis obedien-

⁵² Michel ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, III. Le Pontifical Romain du Guillaume Durand*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica, 1940, s. 371–372.

⁵³ Jn 15, 15: „Už vás nenazývám služebníky, protože služebník neví, co činí jeho pán. Nazval jsem vás přáteli, neboť jsem vám dal poznat všechno, co jsem slyšel od svého Otce.“

⁵⁴ Moc odpouštět hřích byla již zahrnuta v moci kněžské, kterou svěcenec obdržel při vzkládání rukou a oraci při vlastním svěcení. Prohlášení o moci odpouštět hříchy je explikativním obřadem, podobně jako předání eucharistie. ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, III. Le Pontifical Romain du Guillaume Durand*, s. 371.

tiam et reverentiam? Promitto.“ Biskup políbil svěcenci ruce a pokračoval: „Pax domini sit semper tecum.“⁵⁵ *Immixtio manuum* a *osculum federis* zdůrazňují poslušnost a úctu. Světitel připomínal kněžím povinnosti slavit eucharistii – pokud možno denně.

4. Následovalo požehnání novokněží: „Benedictio Dei omnipotentis, Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, descendat super vos et maneat semper, ut sitis benedicti in ordine sacerdotali.“ Po požehnání kněží byli žehnáni věřící a propuštěni. Durand uvádí i možnost požehnání novokněží zařadit po odchodu lidu, protože po skončení celého obřadu biskup vybízel novokněze, aby žili svatě a zbožně – *sancte ac religiose*, podle milosti, kterou přijali a současně konali zbožné skutky.⁵⁶

Z tohoto obřadu je zřejmé, že slib poslušnosti měl právní význam a je zařazen do kontextu víry, odpouštění hříchů, slavení eucharistie a svatého – zbožného života kněze. Poslušnost je vnímána jako odporoučení se do ochrany biskupa s nímž má kněz „smluvní vztah“ a závazek plnění si svých kněžských povinností. Tento výčet kněžských závazků neobsahuje povinnost hlásání božího slova a modlitbu breviáře, jak to nacházíme v současných obřadech: „Chceš hlásat Kristovo evangelium a vykládat nauku katolické církve, a tak zodpovědně a moudře konat službu Božího slova? ... Chceš ve spojení s biskupem setrvávat v ustavičné modlitbě a pro lid tobě svěřený vyprošovat Boží milosrdenství?“⁵⁷ Durand ve slibu poslušnosti zdůrazňuje úctu (*reverentia*) a poslušnost (*obedientia*), ale nelze ji jen interpretovat ve vztahu k autoritě – ordináři, ale ke kněžské službě, jež má podíl na službě biskupa, a s ní spojené povinnosti.

Ze srovnání struktury závěrečné admonice biskupa novokněžím u Duranda a otázek biskupa před slibem poslušnosti v současných obřadech kněžské ordinace vidíme mnohé podobnosti, tj. připomínka kněžských povinností a služby. U Duranda tato připomínka se jeví logickou v kontextu tehdejší individuální přípravy na kněžství ve farnostech, klášterních či katedrálních školách a tím, že mnozí kandidáti se s biskupem poprvé setkali těsně před svěcením. Je tedy otázkou proč podobnou strukturu nacházíme v současných obřadech, kdy kandidáti projdou dlouhou seminární průpravou a jsou v úzkém kontaktu se svým biskupem? Podobně je tomu i v obřadech svatebních, kde před

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, s. 372.

⁵⁷ ŘÍMSKÝ PONTIFIKÁL, *Svěcení biskupa, kněží a jáhnů*, Praha: ČBK, 2008, s. 167.

slibem snoubenci odpovídají na otázky, které již zodpověděli při sepisování snubního protokolu.⁵⁸

Ve středověkých římsko-galských rituálech se při kněžském svěcení objevuje pomazání rukou svěcenec, *traditio instrumentorum*, závěrečné požehnání a také *immixtio manuum*,⁵⁹ Durandus na konci 13. století z těchto zvyků rozšířených ve Francii a Německu vytvořil ucelený obřad. V rubrice Durandova pontifikálu se uvádí:

Et mox iterum unusquisque ad episcopum singillatim accedit ponens manus suas iunctas inter manus episcopi dicentis cuilibet: Promittis mihi et successoribus meis obedientiam et reverentiam? Et ille respondit: Promitto. Et hoc nisi alteri sit subiectus mox unumquemque dicens: Pax domini sit semper tecum. Et ille respondit: Amen.⁶⁰

Kandidát skládal slib poslušnosti vždy přímo před svým biskupem, i když svěcení vykonával jiný biskup. Byla tak zdůrazněna osobní podřízenost, která se vztahovala k *plenitudo sacerdotii* a *munus episcopi*, což zdůrazňovalo specifickou tohoto slibu. Durand feudální prvky v liturgii interpretuje a dává jim spirituální a právní vysvětlení. Na počátku 13. století při udílení biřmování není známá *alap*, její zavedení Durand ospravedlňuje v kontextu pozdně středověké feudální společnosti. Lehký políček, který biskup rukavicí uštědřil biřmovanci, je doprovázen slovy *Pax tecum* a má připomínat jeho křestní a biřmovací závazky.⁶¹ Některé středověké liturgické knihy přidávají k políčku i kroucení uší.⁶² Durandův pontifikál obsahuje také žehnání rytířů, při kterém biskup *dat militando alapam vel collatam* a tento obřad je významově identický s políčkem biřmovanců.⁶³ William Durand zavádí do liturgie jak tehdejší feudální praxi, tak i hierarchické vnímání společnosti se zdůrazněním práv a povinností jednotlivých stavů.

⁵⁸ RITUALE ROMANUM, *Ordo celebrandi Matrimonium*, editio typica altera, Romae: Libreriae Editricis Vaticanae, 1991, s. 17.

⁵⁹ Michel ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, I. Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica, 1938, s. 130–137.

⁶⁰ ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, III. Le Pontifical Romain du Guillaume Durand*, s. 372.

⁶¹ Viz Guilelmus DURANDUS, *Rationale Divinorum Officiorum*, VI, 84, Venetiis 1609, s. 242.

⁶² Viz Rudolphi SOHM (ed.), *Lex Ribuarie*, Hannoverae 1875, s. 250.

⁶³ Viz ANDRIEU (ed.), *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge, III. Le Pontifical Romain du Guillaume Durand*, s. 450.

5.2 Římský pontifikál po Tridentském koncilu

V Římském pontifikálu z roku 1595 je text slibu kněžské poslušnosti až po eucharistické modlitbě, je začleněn do obřadu přijímání. Nejdříve přijímání biskupa a následně svěcenci, který s eucharistií dělá kříž a podává jim ji se slovy: „Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat te in vitam aeternam.“ Po obřadu přijímání a umytí rukou si biskup dává mitru, zpívá se *responsorium*:

Jam non dicam servos, sed amicos meos, quia omnia cognovistis quae operatus sum in medio vestri, aleluja. Accipite Spiritum Sanctum in vobis paraclitum. Ille est, quem Pater mittet vobis, aleluja. Vos amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis. Accipite. Gloria ... Ille Ille est, quem Pater mittet vobis, alleluia.⁶⁴

Obřad pokračuje recitací Apoštolského symbola, modlitbou za udělení moci odpouštět hříchy a předáním štóly.⁶⁵ Rituál *immixtio manuum* je popsán slovy:

Tum Ordinatus adhuc genuflexus ponit manus suas junctas inter manus Pontificis, interim dicentis: Promittis mihi, et successoribus meis reverentiam ed obedientiam? Et ille respondet: Promitto. Tunc Pontifex, adhuc tenens manus illius inter suas, osculatur ipsum, dicens: Pax Domini sit semper tecum. Et ille respondet: Amen.⁶⁶

Následuje admonice a biskupské požehnání novokněžím, po té je orace *postcommunio* a propuštění věřících.

Celá struktura obřadu je stejná jako v Durandově pontifikálu, i když Římský pontifikál uvádí nepatrné odlišnosti. Antifona *Jam non dicam vos servos* je upravena v *responsorium*; *Credo*, orace s předáním štóly, *immixtio manuum*, *osculum federis* a požehnání novokněžím tvoří jeden rituální celek. Stejnou strukturu má i Římský pontifikál z roku 1962, uvádí různé varianty slibu poslušnosti s ohledem na ordináře novokněže, změna je v rubrikách.⁶⁷

⁶⁴ Tamtéž, s. 80–81.

⁶⁵ Tamtéž, s. 81: „Accipe Spiritum Sanctum, quorum remiseras peccata, remittuntur eis; et quorum retinueris, retenta sunt.“

⁶⁶ Manlio Sodi – Achille M. TRIACCA (ed.), *Pontificale Romanum, Editio Princeps (1595–1596)*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1997, s. 80–81.

⁶⁷ Srov. Anthony WARD – Cuthbert JOHNSON (ed.), *Pontificale Romanum. Reimpressio editionis iuxta typicam anno 1962 publici iuris factae, partibus praecedentis editionis ab illa omis-*

Římský pontifikál po Tridentském koncilu slib poslušnosti neupravuje, ale přijímá jeho pozdně středověkou formu. Kněžská ordinace předchází slavení mše, slib poslušnosti a vybídnutí k ctnostnému životu je na závěr mše. Přijetí štóly je stále vnímáno jako samostatné gesto, které odkazuje na moc klíčů, následuje bezprostředně po modlitbě *Accipe Spiritum sanctum* a vzkládání rukou. Téma odpouštění hříchů je naznačeno v responsoriu a recitaci *Creda*. Tridentský pontifikál uvádí obřad *immixtio manuum* a *osculum federis* jen při kněžské ordinaci, *stipulatio* při biskupském svěcení.

5.3 Pokoncilní obřady kněžské ordinace a *immixtio manuum*

Koncilní konstituce o liturgii vyjadřuje nutnost změny obřadů kněžské ordinace s ohledem na zdůraznění některých jejích teologických aspektů i vztahu k všeobecnému kněžství věřících: „Je třeba upravit úkony i texty obřadů svátostných svěcení.“⁶⁸ Úprava obřadu kněžské ordinace se diskutovala na VI. zasedání *Consilia* ve dnech 22.–23. listopadu 1965. Byla dohodnuta hlavní témata a způsob práce, přesto mnohé otázky překračovaly rámec pravomocí vymezených pro činnost *Consilia*.⁶⁹ Předseda *Consilia* kardinál Giacomo Lercaro dne 21. 4. 1966 představil tyto otázky papeži Pavlu VI., jednou z nich bylo i zachování středověké formy slibu poslušnosti svěcence svému ordináři.⁷⁰

Výsledkem diskuze v Pokoncilní komisi i připomínek papeže Pavla VI. a kongregace byl obřad, jehož texty obsahují teologii II. vatikánské-

---

sis, introductione et tabulis aucta, Roma: CLV, 1999, s. 49. „Et mox unusquisque iterum ad Pontificem accedit et genuflexus ponit manus suas junctas inter manus Pontificis dicentis cuilibet, si suus est Ordinarius: Promittis mihi, et successoribus meis reverentiam ed obedientiam? Et ille respondet: Promitto. Tunc Pontifex, tenens manus illius inter suas, osculatur unumquemque, dicens: Pax Domini sit semper tecum. Et ille respondet: Amen.“ V tomto obřadu vidíme upřesnění v rubrikách, stejně tak: SACRAE RITUM CONGREGATIONIS, *Pontificale Romanum summorum pontificum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII Pontificibus Maximis, recognitum et castigatum*, Romae: Domus Editorialis Marietti, 1941, s. 52–53.

⁶⁸ SC č. 76.

⁶⁹ Papež Pavel VI. 13 ledna 1964 ustanovil *Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia* a tato komise začala připravovat pokoncilní liturgickou reformu. Viz Pavel KOPEČEK, *Liturgické hnutí v Českých zemích a pokoncilní reforma*, Brno: CDK, 2018, s. 206–213.

⁷⁰ Srov. Annibale BUGNINI, *La reforma liturgica (1948–1975)*, Roma: CLV, 1997, s. 686.

ho koncilu a struktura je „katechezí“ o významu a poslání kněze v pokoncilní církvi. Vzkládání rukou a následná eulogie jsou středem obřadu kněžské ordinace, ale obřad obsahuje i další rity, které vysvětlují význam a poslání služebného kněžství. Zařazené skrutinium kandidátů zdůrazňuje kněžskou zodpovědnost ve službě Božímu lidu, věrnost při plnění svých povinností a poslušnost svým představeným. Tato rituální struktura *stipulatio* dává vážnost kněžskému závazku, ale je i příležitostí připomenout úkoly a význam jednotlivých stupňů služebného kněžství.⁷¹ Ve *stipulatio* je třeba vidět nejen důvody eklesiologické a katechetické, ale i vyjádření pokoncilní teologie služebného kněžství.

Ve starém římském právním pojetí bylo *stipulatio* vnímáno jako závazek učiněný slovně ve formě otázky a odpovědi, významově je identický i obřad vkládání sepnutých rukou. *Stipulatio* vytvářelo zástavní právo a tudíž zakládalo závazkový vztah. Středověké liturgické prameny popisují samostatný obřad *stipulatio*, který probíhal mezi biskupem a kandidátem v následujícím dialogu:

Vis presbyterii gradum in nomine Domini accipere? Resp: Volo. Vis in eodem gradu, quantum praeuales et intelligis secundum canonum sanctiones iugiter manere? Resp: Volo. Vis episcopo tuo, ad cui parochiam ordinandus es, obediens et consentien esse secundum iustitiam et ministerium tuum? Resp: Volo et hoc Deo et sanctis eis ita in praesenti promitto, prout scio et implere valeo: ita me Deus adiuvet et sancti eis. Et episcopus dicit: Voluntatem tuam bonam et rectam ad perfectionem sibi beneplacitam Deus perducere dignetur. Resp: Amen.⁷²

Výrazy *quantum praeuales et intelligis a prout scio et implere valeo*, odkazují na zaalpskou praxi zdůraznění kněžských závazků a povinností, kdy nejprve jde o úpravu římského *stipulatio*, které je poté nahrazeno obřadem *immixtio manuum* se slibem poslušnosti.⁷³

Současné obřady kněžské ordinace obsahují jak franský slib poslušnosti, tak i římské *stipulatio*. Rituál *immixtio manuum* je formálně stejný jako v Durandově pontifikálu, ale je umístěn před obřady kněžské ordinace, těsně po homilii. Slibu poslušnosti předchází *stipulatio*, kde je

⁷¹ Tamtéž, s. 696–697.

⁷² Srov. Melchior HITTORP, *De divinis catholicae ecclesiae officiis ac ministeriis*, Köln: Quentel Johann 1568, s. 93.

⁷³ K franckému charakteru zmíněných klauzulí: Ildefons HERWEGEN, „Geschichte der benediktinischen Professformel,“ in *Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinerordens*, 3, II, Münster 1912, s. 24.

nová struktura otázek, které připomínají závazky, které na sebe svěcenec přijímá. Proto i tato část obřadu kněžské ordinace se nazývá „Slib vyvolených kandidátů“:

Milí bratři, dříve než přijmete kněžské svěcení, musíte před tímto shromážděním prohlásit, že jste ochotni plnit všechny povinnosti spojené s kněžskou službou. Proto se každého z vás ptám:

Chceš stále vykonávat kněžskou službu jako věrný spolupracovník biskupa a v Duchu Svatém vést Boží lid a sloužit mu? – Ano.

Chceš hlásat Kristovo evangelium a vykládat nauku katolické církve, a tak zodpovědně a moudře konat službu Božího slova? – Ano.

Chceš k chvále Boží a k posvěcení věřících s vírou a oddaností podle tradice církve slavit Kristova tajemství, zvláště eucharistii a svátost smíření? – Ano.

Chceš ve spojení s biskupem setrvat v ustavičné modlitbě a pro lid tobě svěřený vyprošovat Boží milosrdenství? – Ano.

Chceš se stále úžeji spojovat s Kristem Veleknězem, který sám sebe Otcí za nás obětoval jako oběť čistou, a chceš se spolu s ním zasvětit Bohu pro spásu světa? – Ano.

Kéž mi Bůh při tom pomáhá.

Následuje slib:

Slibuješ mně i mým nástupcům úctu a poslušnost (*reverentiam et oboedientiam*)?

Ano. – Slibuji (*Promitto*). Biskup řekne: Ať Bůh dovrší dobré dílo, které v tobě začal.⁷⁴

V takto upraveném *stipulatio* můžeme vidět stejná témata jako v předkoncilním závěrečném povzbuzení, které uděloval biskup novokněžím po skončení celého obřadu. Otázky jsou v současném Římském pontifikálu formulovány jako kněžské závazky, které se pravidelně na Zelený čtvrtek obnovují a oproti předchozí praxi jsou obohaceny o hlásání evangelia a Denní modlitbu církve. Povinnost slavení eucharistie je vnímána v kontextu společenství církve. Závěrečný závazek zdůrazňuje duchovní aspekt života kněze v kontextu liturgické spirituality a spojitosti s Kristovým kněžstvím. Není zde políbení rukou svěcence biskupem jako výraz oboustranného závazku, *osculum* je přesunuto na závěr obřadu ordinace. *Responsorium* „*Iam non dicam vos servos, sed amicos meos*“, kterým začínal obřad *immixtio manuum*, je přesunuto k ritu *traditio instrumentorum* a pozdravení pokoje.⁷⁵

Strukturálně jednotlivé otázky se slibem poslušnosti tvoří jeden celek, ukončený závěrečnou admonicí biskupa: „Ať Bůh dovrší dobré

⁷⁴ ŘÍMSKÝ PONTIFIKÁL, *Svěcení biskupa, kněží a jáhnů*, s. 167–168.

⁷⁵ PONTIFICALE ROMANUM, *De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum*, editio typica altera, s. 95–96.

dílo, které v tobě započal.“⁷⁶ Dřívější soukromá exhortace novokněží biskupem, se nyní stala veřejnou katechezí o kněžských povinnostech, zakončenou slibem poslušnosti. Slib poslušnosti, který se od Duranda nezměnil, je vytržen ze svého původního významu a neodkazuje již na *foedum* stvrzené polibkem. Lze se jen domnívat, zda obřad *immixtio manuum* a *stipulatio*, vytváří nějaký právní rámec vztahu kněze se svým ordinářem, nebo se jen jedná o mravní závazek a vyjádření vzájemné vůle spolupracovat na Božím díle?

6. SLIB KNĚŽSKÉ POSLUŠNOSTI A JEHO RITUÁLNÍ PROMĚNA

Kněžská poslušnost v *Direktáři pro službu a život kněží* je vnímána především ve vztahu ke Kristu, který „byl poslušný až k smrti, a to k smrti na kříži“.⁷⁷ Vztah mezi biskupem a knězem tento dokument vnímá v kontextu eklesiální koinonie a vzájemné spolupráce.⁷⁸ List Židům zdůrazňuje, že Ježíš „se svým utrpením naučil poslušnosti“.⁷⁹ Poslušnost charakterizuje Kristovo kněžství, na kterém kněží mají zvláštní účast. Připravenost plnit Boží vůli je základem poslušnosti a posiluje společenství s kněžími a biskupem, slibem poslušnosti novokněz vstupuje do dynamiky Kristovy poslušnosti a přijímá úkol pokračovat v Jeho poslání.

Dekret o službě a životě kněží II. vatikánského koncilu *Presbyterorum ordinis* popisuje zásady kněžské poslušnosti z pohledu díla, k němuž jsou kněží povoláni:

a) tajemství církve: „Poněvadž však kněžská služba je služba samotné církve, může se vykonávat jen v hierarchickém společenství celého těla;“⁸⁰

⁷⁶ ŘÍMSKÝ PONTIFIKÁL, *Svěcení biskupa, kněží a jáhmů*, s. 168.

⁷⁷ Flp 2,8.

⁷⁸ KONGREGACE PRO KLÉRUS, *Direktář pro službu a život kněží*, Praha: Česká biskupská konference, 2013, s. 34: „Z tohoto zásadního spojení a společenství s Kristem a Trojicí vyplývá pro kněze jeho společenství a vztah s církví a s jejími aspekty tajemství a společenství. Církevní společenství se pro kněze konkretizuje různými způsoby. Svátostným svěcením vznikají totiž pouta, která kněze zvláštním způsobem pojí s papežem, s biskupským sborem, s vlastním biskupem, s ostatními kněžími a s věřícími laiky.“

⁷⁹ Žd 5,8.

⁸⁰ II. Vatikánský koncil, „*Presbyterorum ordinis* II, 15. Dekret o službě a životě kněží,“ in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 328.

b) křesťanské bratrství:

Proto pastýřská láska vede kněze, aby při práci v tomto společenství zasvětili vlastní vůli poslušností službě Bohu a bratřím a aby v duchu víry přijímali a vykonávali, co jim přikazuje nebo doporučuje papež, vlastní biskup nebo jiní představení. Rádi vynakládají všechno a sami se vyčerpávají v jakémkoli úřadě, i skromném a chudém, když je jim svěřen. Tak totiž uchovávají a posílí nezbytnou jednotu s bratřími ve službě, hlavně však s těmi, které Pán ustanovil jako viditelné správce své církve, a tak pracují na budování Kristova těla, které roste každým svazkem vzájemné služby.⁸¹

Kněžská poslušnost vyvěrá z příkladu Krista a snahy jej následovat a s ním se identifikovat, je vázána především na poslání kněze, které určuje ordinář a nikoli vůči autoritě, kterou biskup představuje. Pokoncilní liturgické knihy a dokumenty představují nové vnímání kněžské poslušnosti, kterému středověká forma *immixtio manuum* již neodpovídá. Z tohoto důvodu by bylo vhodnější slib poslušnosti koncipovat jako vyjádření vůle spolupracovat s biskupem na poslání církve a touhy připodobnit se v poslušnosti Kristu.⁸² Současná rituální podoba slibu, který je součástí *stipulatio*, se příliš soustředí na kněze a vyjmenování jeho povinnosti, biskupovi závazky vůči svěcenci nejsou zřejmé. I stávající právní norma se soustředí na výčet kněžských povinností, mezi které zahrnuje úctu a poslušnost.⁸³

Kněžská služba a s ní spojená úcta k biskupské autoritě není určována poslušností, ale je to služba vedená vírou, vzájemnou láskou, synovskou důvěrou, s neustálým a trpělivým dialogem. Důvěra a dialog jsou základem zodpovědné a upřímné spolupráce kněží s biskupem, rituálně vyžadovaný slib úcty a poslušnosti nezdůrazňuje jejich společné poslání v církvi.⁸⁴ Ve slibu je zmínka o Duchu svatém, který pomáhá knězi vést Boží lid a animuje jej ke službě: „Chceš stále vykonávat kněžskou službu jako věrný spolupracovník biskupa a v Duchu Svatém vést Boží lid a sloužit mu?“ Významnou roli má Duch svatý v celém rituálním

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Martin TROUPEAU, *L'Unité du sacrement de l'ordre. Dans la réforme des ordinations de 1968*, Münster: Aschendorff Verlag, 2022, s. 237–238, 351–353.

⁸³ CIC 1983, Kán 273: „Duchovní mají zvláštní povinnost úcty a poslušnosti vůči papeži a svému ordináři.“ Kán 274 § 2: „Pokud duchovní neomlouvá zákonná překážka, jsou povinni přijmout a věrně plnit úkol, který jim uložil jejich ordinář.“

⁸⁴ Agostino FAVALE – Giorgio GOZZELINO, *Il ministero presbiterale. Fenomenologia e diagnosi di una crisi, Dottrina, Spiritualità*, Totino: Leuman, 1972, s. 298–299.

průběhu kněžské ordinace: projevuje se ve shromáždění Božího lidu, kdy z tohoto shromáždění povolal jejího člena, aby vykonával kněžskou službu; projevuje se ve světiteli i přítomných kněžích, když kladou ruce na hlavu svěcence ...; projevuje se v novokněži, který přijímá charisma pro kněžskou službu v církvi.⁸⁵

Spojení *immixtio manuum* a *stipulatio* v obřadu kněžské ordinace není ideální, především se jeví problematické spojení otázek *stipulatio* ke svěcenci a jejich zakončení slibem poslušnosti. Celá tato část se v obřadech kněžské ordinace nazývá Slib vyvolených kandidátů – *Promissio electi*, přičemž formu slibu má jen závěrečné *immixtio manuum*.⁸⁶ Stejnou formu *stipulatio* nacházíme ve svatebních obřadech, kde je tato část označena Otázky před vzájemným slibem – *Interrogationes ante consensum*.⁸⁷ Stávající struktura obřadu Slib vyvolených kandidátů, kdy první část je katechezí o služebném kněžství ve formě *stipulatio*, je osobním vyjádřením vůle naplňovat kněžské závazky. Vlastní slib kandidátů je rituálně odlišná forma, i když můžeme zde vnímat stejný závazek, který, na rozdíl od předchozích otázek, nastoluje nový vztah mezi svěcencem a jeho biskupem.

Z rituálního průběhu celého obřadu *Promissio electi* se jeví jako žádoucí celou strukturu sjednotit jak ve formě verbální, tak i neverbální. Jeví se vhodné opustit nejen středověkou formulaci slibu poslušnosti, ale i středověký rituál *immixtio manuum* charakterizovaný pokleknutím a vložením rukou do dlaní biskupa. Výsledkem by byl obřad, kdy světec stojí před svým biskupem a odpovídá na jeho otázky ne vyjádřením souhlasu „Ano“, ale jeho „Chci“ zdůrazňuje postoj vůle a odhodlání. Stejnou strukturu by mohl mít i vlastní slib poslušnosti:

Chceš se stále úžeji spojovat s Kristem Veleknězem, který sám sebe Otci za nás obětoval jako oběť čistou, a chceš se spolu s ním zasvětit Bohu pro spásu světa? – Chci. Chceš ve vzájemné úctě a v poslušnosti spolupracovat se svým biskupem na Kristově díle spásy? – Chci.

Biskup řekne: Ať Bůh dovrší dobré dílo, které v tobě započal.⁸⁸

=

⁸⁵ Pavel KOPEČEK, „Kněžská spiritualita v obřadech kněžské ordinace,“ in: *Spiritualita diecézního kněze*, ed. Pavel Stuška a kol., Olomouc: Univerzita Palackého, 2022, s. 47.

⁸⁶ PONTIFICALE ROMANUM, *De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum*, editio typica altera, s. 88–90.

⁸⁷ RITUALE ROMANUM, *Ordo celebrandi Matrimonium*, editio typica altera, s. 17.

⁸⁸ SROV. ŘÍMSKÝ PONTIFIKÁL, *Svěcení biskupa, kněží a jáhnů*, s. 168.

7. VZÁJEMNÁ SPOLUPRÁCE A SYNODALITA V CÍRKVI

Slib kněžské poslušnosti by měl především vyjadřovat spolupráci nejen mezi knězem a jeho ordinářem, ale uvnitř církve, která je *communio fidelium*. Rituální vyjádření poslušnosti v kontextu kněžské ordinace zdůrazňuje nejen její sepjetí s touto svátostí, ale i s kněžskou službou, která je podílem na poslání ordináře. Vyjádření úcty a poslušnosti biskupovi připomíná knězi, že nejedná autonomně. Poslušnost je známkou eklesiální autenticity, vyjadřuje nejen víru v působení boží milosti v hierarchicky členěném společenství, ale i přesvědčení, že církev je svátost. Služba kněze je znamením této autenticity, neboť všechny svátosti, které udílí, jsou svátostmi Krista a církve.

Snaha interpretovat požadavek úcty a poslušnosti v kontextu otcovského vztahu k biskupovi a vzájemné přátelské důvěry nenaplnuje původní význam *immixtio manuum*. Antifona, kterou tento obřad začínal, odkazovala na vztah Krista a svěcence, nyní zaznívá na konci obřadu a spíše se vztahuje k *traditio instrumentorum* a slavení eucharistie, ne ke slibu poslušnosti: „Vy jste moji přátelé, když děláte, co já vám ukládám. Už vás nenazývám služebníky, protože služebník neví, co dělá jeho pán. Nazval jsem vás přáteli, protože vám jsem oznámil všechno, co jsem slyšel od svého Otce.“⁸⁹

Eklesiologie kněžství nemá zdůrazňovat poslušnost, úctu a podřízenost hierarchické autoritě, ale zamýšlet se nad vzájemnou spoluprací, jak ji koncipovat a realizovat. Teologie kněžství je nejen eklesiální, ale koinoniální, která je charakterizována vzájemnou spoluprací, synodalitou, kooperací a subsidiaritou. Kooperace má být základem vztahů mezi všemi členy církve, a tedy i mezi členy hierarchie.⁹⁰

Kněžská poslušnost má svou zvláštnost, je součástí obřadu kněžské ordinace, na rozdíl od řeholní poslušnosti, která se neodvozuje ze svátostné skutečnosti. Bůh milostí a působením Ducha svatého v okamžiku ordinace udílí knězi poslání, které je i účastí na poslání Krista a současně je i začleněním do hierarchie církve. Poslušnost připomíná vztah, který ordinace stanoví mezi knězem a Kristem, zodpovědnost za církev a význam kněžské služby. Slib kandidátů lze vnímat jako projev věrnosti kněžským závazkům a ne jako závazek, který má vést kněze ke spolu-

⁸⁹ Jn 15, 12–17.

⁹⁰ Viz André HAYEN, *L'obéissance dans l'Église aujourd'hui*, Bruges: Desclée de Brouwer, 1969, 184 s.

práci s biskupy. Tato spolupráce může být uskutečněna pouze v poslušnosti vůči Duchu svatému, který ustanovil služebníky církve. Jednota společného poslání se má projevit v jednotě společného jednání.

Stávající formulace slibu *Promissio electi* ve své středověké podobě zdůrazňuje příliš hierarchickou rovinu a biskupskou autoritu v duchu předkoncilního chápání poslušnosti. Nová formulace, která by se soustředila na rozměr eklesiální, pastorační spolupráce, společného povolání i poslání, by mohla posílit společnou zodpovědnost za církev.⁹¹

The Priestly Vow of Obedience and Episcopal Authority

Keywords: Liturgy; Parish Community; Worship; Magisterium; Liturgical Books; Ritual; Bishop; Vow of Obedience; Priestly Ordination; Pontifical

Abstract: The article discusses the development of the rite of priestly obedience during priestly ordination. In the first part, I focused on the influence of the Roman *stipulatio* and the Medieval *immixtio manuum* on the development of this ceremony. In the second part, I described the ceremony of *Promissio electi* in current and earlier Pontificals and evaluated its theological significance. I proposed a modification of this ceremony that would contribute to greater cooperation in the Church.

Doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.
Katedra liturgické teologie
Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
pavel.kopecek@upol.cz

---

⁹¹ TROUPEAU, *L'Unité du sacrement de l'ordre. Dans la réforme des ordinations de 1968*, s. 353.